

برگه‌هایی به خط حزین

(نسخه برگردان فهرست مشایخ و کتب حزین لاهیجی به خط مؤلف)

سید محمد حسین حکیم*

در کتابخانه آستان قدس رضوی مشهد مجموعه‌ای از شش رساله محمدعلی بن ابوطالب حزین لاهیجی (۱۱۰۳-۱۱۸۰ ق) به خط خودش نگهداری می‌شود^۱ که از نفاست فوق‌العاده‌ای برخوردار است. این نفاست هم از آن جهت است که همه رساله‌هایی که حزین در آنها از زندگی خود و آثار و معاصرینش سخن گفته در این مجموعه جمع است. در اینجا ضمن شناسایی خصوصیات متن‌شناسی و نسخه‌شناسی این مجموعه چاپ نسخه برگردان فهرست مشایخ و کتب حزین هم ارائه می‌شود. البته بایسته است که همه این مجموعه به صورت نسخه برگردان عرضه شود اما در این فرصت این رساله انتخاب شد که هم کوتاه بود و هم تاکنون انتشار نیافته باقیمانده بود.^۲

۱. سوانح عمری (تذکره‌الاحوال) «۱ پ - ۲۸ ر» (فارسی)

سرگذشت خودنوشت حزین لاهیجی از تولد در سال ۱۱۰۳ ق تا سن ۵۱ سالگی (سال نگارش کتاب ۱۱۵۴ ق) است. مؤلف بدین کتاب نام خاصی نداده، از این رو به‌عنوان

---

* کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه تهران.

۱. با شماره مخزن ۲۸۰۷۶-۲۸۰۸۱.

۲. این نیز گفتنی است که نسخه‌ای از دیوان حزین به خط خودش به شماره ۲۲۵۶۶ در همان کتابخانه نگهداری می‌شود. بایسته است در اینجا از دوست دانشمند جناب محمد حسن نوری‌نیا هم سپاسگزاری کنم که این نسخه را به‌بنده معرفی کردند.

مختلفی همچون تذکرة الاحوال، تاریخ حزین، سوانح عمری، تذکرة محمد علی حزین، حالات شیخ علی حزین، سفرنامه حزین و سفینه حزین خوانده شده است.

سوانح عمر حزین لاهیجی، زندگی او در ایران و هندوستان و تحولات ایران آن روزگار است که مطالب آن فهرستوار چنین‌اند: اجداد و پدرش، تاریخ ولادتش، توصیف دارالسلطنه اصفهان و محاسن آن دیار، سفر به گیلان و احوال آن سامان، اساتید و علمای اصفهان و شیراز، گزارش سفرهایش به مناطق و شهرهای مختلف ایران همچون گیلان و شیراز و یزد و جهرم و خرّم‌آباد و همدان و بندر عباس، و سر آخر سفر به هند، همچنین گزارش سالهای اواخر سلطنت صفویه، حمله افغانه به اصفهان و سلطنت نادر شاه، و نام و شرح حال بسیاری از علما و شعرا و سیاستمداران هم‌روزگار او.

این کتاب در سال ۱۱۵۴ ق زمانی که حزین در شاهجهان آباد بود نوشته شده است.

چاپ: بیش از ده بار از جمله لندن، ۱۸۳۱ م، ۲۸۹ ص؛ اصفهان، انتشارات تأیید، ۱۳۳۲ ش، ۱۴۰ ص.

[تاریخ تذکرة‌های فارسی، ج ۱، ص ۳۴۹-۳۵۹؛ فهرست مرعشی، ج ۲۰، ص ۸-۴۷؛ فهرستواره کتابهای فارسی، ج ۳، ص ۶-۱۸۶۵ و ج ۲، ص ۹۲۳؛ کتابشناسی حزین لاهیجی، ص ۳۹-۴۱ و ۷۲]

آغاز: نحمده و نسأله و نعتصم بعروة‌الوثقی و نصلی علی سیدنا المصطفی و آله
اعلام الهدی

یارای زبان کو که ثنای تو کنم   توصیف کمال کبریای تو کنم
انجام: مجملاً از حین ورود به شاهجهان آباد تا حال تحریر که آخر سال اربع و
خمسین و مائة بعد الألف است، سه سال و کسری گذشته که در این بلده اوقات بسر
رفته... و چون نه درآمدن اختیاری بود و نه در رفتن چندی به خونین جگری ساختم.

برخیز حزین از سر دنیا برخیز   زین کهنه دمن تو ای مسیحا برخیز
تنها تو در این انجمنی بیگانه   برخیز از این میانه تنها برخیز

نسأله الغفران و ان یبدل بالفرح الاحزان انه جواد کریم.

۲. شرح قصیده لامیه «۲۸ پ - ۳۳ ر» (عربی و فارسی)

در ستایش امیرالمؤمنین علیه السلام.

[فهرست دانشگاه تهران، ج ۱۵، ص ۷۰۴؛ کتابشناسی حزین لاهیجی، ص ۴۷ و

[۷۵]

آغاز: لسان حال و ترجمان مقال به سپاس بلاغت اساس متکلمی جل شأنه
گویاست که یکی از مآثر قلم بدیع‌الرقم...

انجام: الترجمة: بر تو باد نثار رحمت پیوسته بسیار از انبیاء و فرشتگان و پیغمبران
مرسل. تمت القصيدة اللامية.

۳. تذکرة المعاصرين (تذکره شعراء معاصرين) «۳۳ پ - ۵۱ پ» (فارسی)

تذکره کوتاهی شامل سرایندگان و دانشمندان ایرانی و شیعی هم روزگار حزین
است که از ۱۱۰۳ ق (سال تولد او) تا روزگار نگارش کتاب (۱۱۶۵ ق) چشم به جهان
گشوده‌اند.

نوشته شده در یک مقدمه و دو فرقه:

مقدمه: در سبب تألیف و چگونگی آن.

فرقه اول: در ذکر علمای معاصر که به انشاء و شعر زبان بلیغ بیان گشوده و توجه
خاطر به آن مبذول فرموده‌اند، شامل ۲۰ تن.

فرقه دوم: در ذکر شعرای معاصر، شامل ۸۱ تن.

چاپ: تهران، میراث مکتوب، تصحیح معصومه سالک، ۱۳۷۵ ش، ص ۴۲۹.

[تاریخ تذکره‌های فارسی، ج ۱، ص ۵۹-۳۴۹؛ فهرستواره کتابهای فارسی، ج ۳،

ص ۸-۱۸۸۷؛ کتابشناسی حزین لاهیجی، ص ۴۳-۵]

آغاز: تعالی الله حمد بیچونی که اوراق پریشانی مجموعه کون و مکان را به رشته
ایجاد شیرازه بسته...

انجام: الهی عاقبت محمود گردان حرره المفتاق الی ربّه الغنی محمد... از
دیده‌وران چشم آن دارد که به نظر شفقت و اسعاف نگریسته به دعای مغفرت یاد نمایند.

۴- جام جم «۵۲ ر - ۵۴ پ» (فارسی)

در طبیعیات.

[کتابشناسی حزین لاهیجی، ص ۴۸]

آغاز: سپاس و ستایش مر خدای را جل شأنه و درود و نیایش و آل او. بعد به الحاح و ابرام سؤال از بعض... .

انجام: به دعای مغفرت امداد نماید. نمقه الواثق بر به الحمید الغنی محمد الشهیر
بعلی بن ابی طالب بن عبدالله بن جمال الدین زاهدی.

۵. رساله در نجوم « ۵۵ ر - ۵۹ ر » (فارسی)

رساله کوتاهی در نجوم.

[ذریعه، ج ۱۳، ص ۱۲۸.]

آغاز: بعد از ستایش و سپاس ایزد پاک و درود نامعدود بر روان مخاطب به خطاب
لولاک و آل اطهار... .

انجام: و امید از ناظران داریم که معذور داشته عثرات قلم را بذیل اصلاح پوشند.

۶. فهرست مشایخ و کتب « ۵۹ پ - ۶۱۲ ر » (عربی)

فهرست مشایخ و کتب اوست. حزین در آغاز می نویسد:

”فانی اردت ان اکتب بعض طرقي الی مشایخ رضوان الله علیهم و اذکر بعض
کتبی مما یحضرنی الان فان عدّ الککل و احصاؤه لکثرته و عدم حضوره و ذهول
الخاطر غیر مقدور والله المستعان“.

او از این اساتیدش در آغاز کتاب یاد کرده است: پدرش، محمد باقر خراسانی،
لطف الله شیرازی، شاه محمد شیرازی و میرزا محمد اشرف بن سید عبدالحسیب
حسینی.

[کتابشناسی حزین لاهیجی، ص ۹۵.]

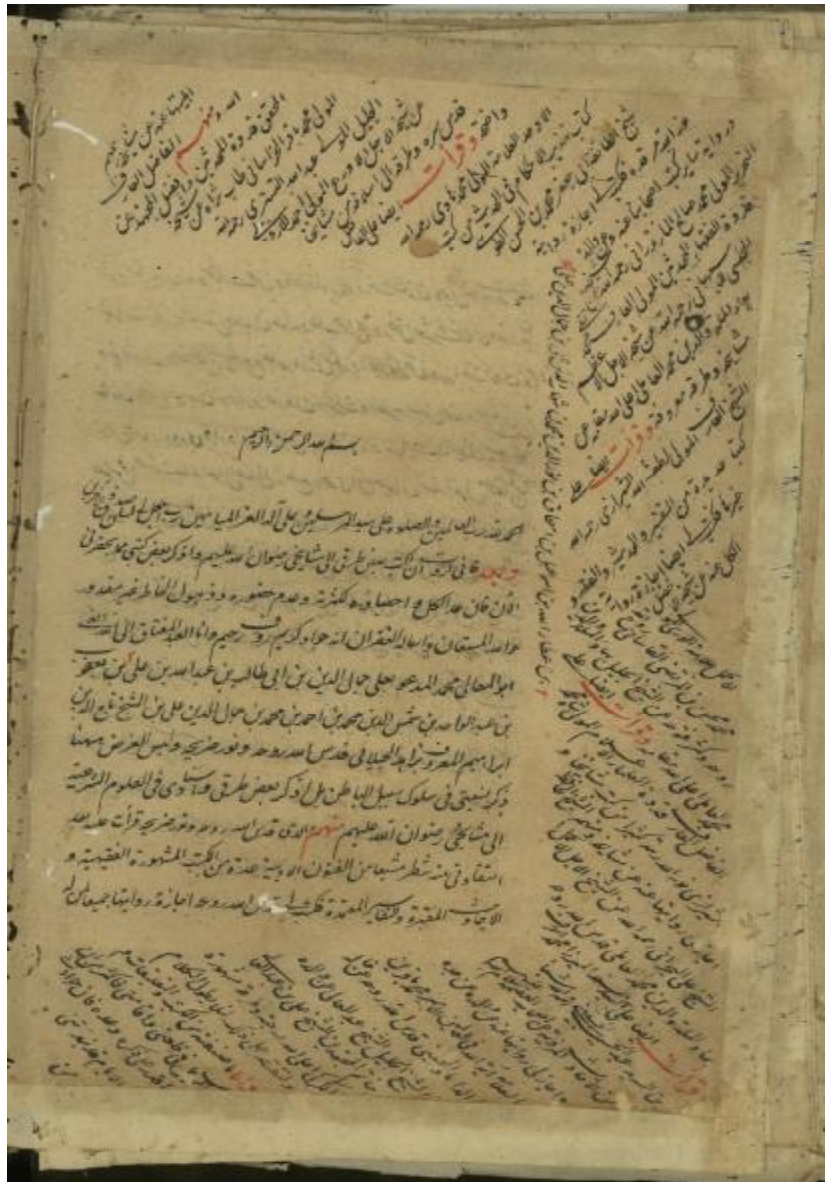
آغاز: الحمد لله رب العالمین والصلوة علی سید المرسلین و علی آله الغر الميامین.

رب اجعل لی لسان صدق فی الآخیرین. و بعد فانی اردت ان اکتب.

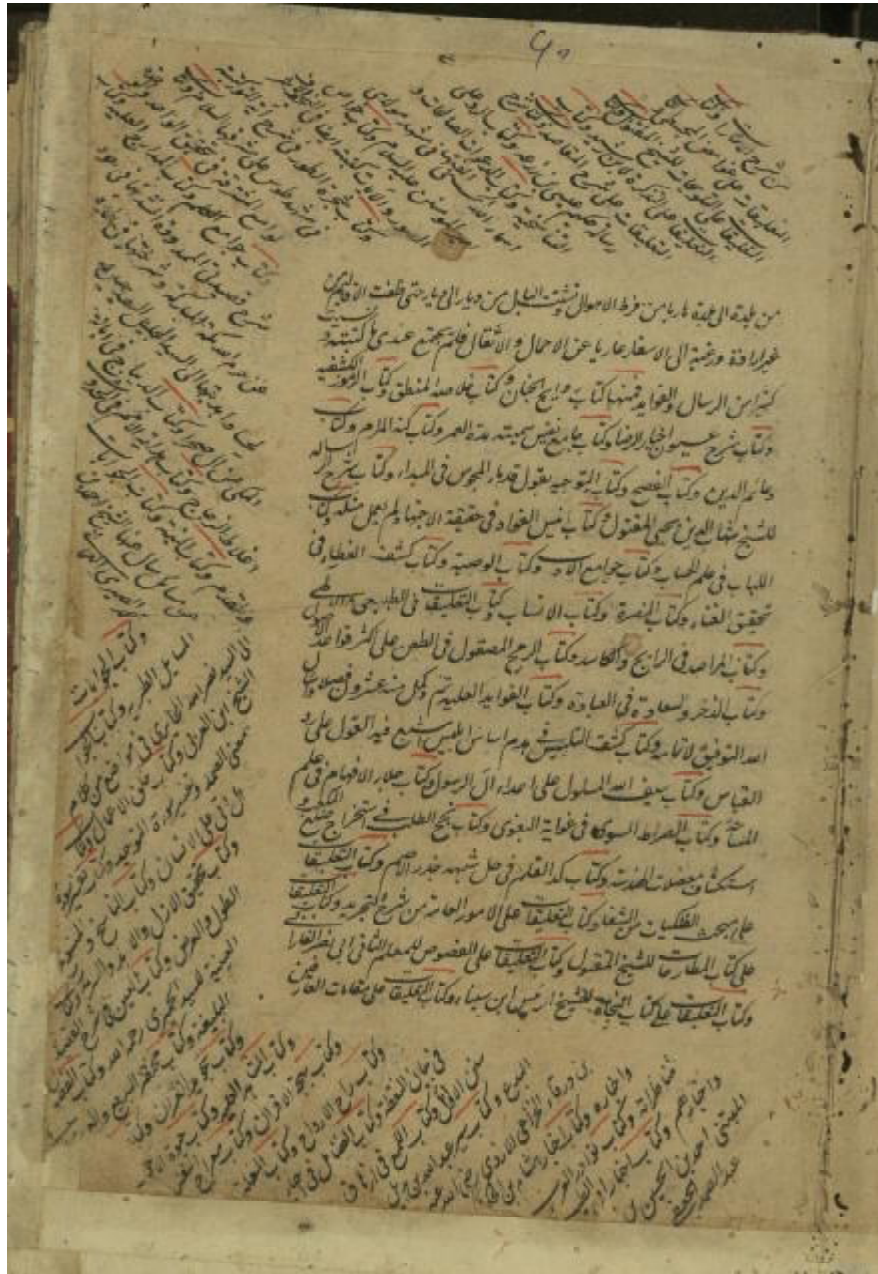
انجام: و رساله فی بیان خوارق العادات و المعجزات و الکرامات و هذا آخر ما
یحضرنی الآن والحمد لله و سلامه علی عباده الذین اصطفی و علی من استمسک
بالعروة الوثقی و علی اهل الزلفی.

نسخه‌شناسی

این نسخه به خط نستعلیق ممتاز نوشته شده است. همه مجموعه به خط مؤلف، از شش رساله مجموعه فقط رساله پنجم تاریخ کتابت دارد و در جمادی‌الآخر ۱۱۷۹ ق کتابت شده است. این تاریخ نشان می‌دهد استنساخ نسخه مربوط به اواخر حیات حزین است. عناوین و نشانیها شنگرف، متن رساله‌ها در متن و هامش صفحات نگاشته شده، بخش‌های نوشته شده در هامش همچنان صفحه‌پردازی شده که در وسط نوشته‌ها نیم ترنجی خالی باقیمانده است. کاغذ نسخه نخودی و حنایی رنگ است و از بافت آن می‌توان حدس زد که ساخت مناطق نزدیک به کشمیر و هند باشد. متأسفانه نسخه درگذر زمان بسیار آسیب‌دیده و برای ترمیم این خرابیها لبه‌های صفحات را وصالی کرده‌اند که باز هم جبران همه آسیب‌های ناشی از کرم‌خوردگی را نمی‌کند. رساله آغازین نسخه ۱۴ سطر و بقیه ۱۷ سطر است. اندازه سطور: ۱۲/۸×۸. دارای ۶۱ برگ. جلد تیماج عنابی فرسوده. اندازه جلد: ۱۴/۳ × ۲۱/۵.

آغاز تذكرة حزين به خط خود

عکس یکی از صفحات تذکره حزین به خط خود

عکس یکی از صفحات تذکره حزین به خط خود

عکس یکی از صفحات تذکره حزین به خط خود